

La Generalitat republicana: algunes precisions sobre la seva actuació en matèria de museus i patrimoni *

Eva MARCH ROIG
Universitat Pompeu Fabra

El període d'interinitat preestatutària. La creació del Consell de Cultura

El 28 d'abril de 1931, pocs dies després de la proclamació de la Segona República espanyola, s'instaurava la Generalitat de Catalunya, la qual passava a organitzar la seva estructura provisional. Setmanes més tard, un decret creava el Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya (BOGC de 9/6/1931)¹ al capdavant del qual hi havia Ventura Gassol, conseller d'Instrucció Pública des del mes de maig. Encara que s'hauria d'esperar fins que l'Estatut aprovat per les Corts espanyoles determinés quines serien les extensions de les atribucions reservades al govern de la República i quines serien les que recaurien al govern de Catalunya, la Generalitat considerava perentori començar a resoldre els problemes de la cultura: “la més transcendent i la més bàsica de totes les tasques de govern d'un Poble”, com es diu en el preàmbul de l'esmentat decret. Les iniciatives que en aquell moment s'encetaven i que tenien per objectiu “estructurar i regir” l'obra cultural de la Generalitat, anirien en una doble direcció: en primer lloc, actuar sobre les institucions que fins aquell moment havien assumit, davant la inexistència d'un Govern autònom, la funció de l'Estat, i, en segon lloc, projectar les noves estructures de govern.

El Consell de Cultura –que presidiria Jaume Serra Húnter i del qual Alexandre Galí seria el secretari– va dividir-se en cinc ponències formades per vint consellers procedents de diferents àmbits vinculats al món cultural català. De les cinc ponències, quatre es dedicarien a ensenyament i una a arxius, biblioteques i belles arts. Aquesta darrera, formada per sis i no per cinc membres, com les altres, estava integrada per Agustí Duran i Sanpere, Francesc Martorell i Trabal, Pau Font de Rubinat, Joan Puig i Ferrater, Joaquim Folch i Torres i Josep Xirau, essent aquest darrer membre, també, de la Ponència d'educació superior.

La Ponència estava integrada, doncs, i en primer lloc, per tres tècnics: Francesc Martorell, Agustí Duran i Sanpere i Joaquim Folch i Torres. Tres homes de la mateixa generació –els dos primers havien nascut el 1887 i Folch al 1886– que havien donat sobrades proves de solvència professional en els seus respectius camps. Martorell havia començat l'ordenació de l'Arxiu del Mestre Racional, intervenint, també, en la catalogació del fons de la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, Institut del qual era

Article rebut el 31-3-2014 i admès a publicació el 16-6-2014.

*. Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte d'investigació ACAF/ART III “Cartografies analítiques, crítiques i selectives de l'entorn visual i monumental de l'àrea mediterrània a l'edat moderna” (HAR2012-32680), finançat pel Ministerio de Economía y Competitividad.

1. Posteriorment, amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia, el decret de creació del Consell de Cultura va ser declarat llei (14-12-1933), introduint-se aleshores algunes variants en l'articulat que venien a ampliar el reglament, més succint, del decret inicial.

membre des de 1916². Duran i Sanpere estava al capdavant des del 1917 de l'Arxiu Municipal de Barcelona, el qual es convertiria, en poc temps i gràcies a ell, en l'Arxiu Històric de la Ciutat. Folch i Torres era el director dels museus d'art de Barcelona des de 1920, càrrec del qual, malgrat haver-ne estat apartat durant els últims anys de la Dictadura de Primo de Rivera en va quedar reintegrat el 1930. Tant Folch com Martorell havien tingut, a més, de l'oportunitat de completar la seva formació a l'estranger. Folch havia gaudit d'una beca de la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas per a estudiar l'organització museística europea, el que li va permetre conèixer, de primera mà, els principals museus de França, Alemanya, Itàlia, etc.³ Martorell havia pogut ampliar, primer a Roma i després a París, els seus coneixements en biblioteconomia i arxivística⁴.

Pel que fa als altres tres membres, l'advocat Josep Xirau era l'element que la Ponència necessitava per poder recolzar sòlidament les iniciatives legislatives que en poguessin sorgir; el reusenc Pau Font de Rubinat, gairebé trenta anys més gran que els consellers fins ara anomenats, era un dels bibliòfils més importants del país, qui aconseguí reunir, al final de la seva vida, una de les biblioteques privades més importants de Catalunya; i, per últim, l'escriptor Joan Puig i Ferrater, que era el més aliè, podríem dir, als interessos de la Ponència, tot i que tenia una important particularitat respecte els altres: era diputat a les Corts per Esquerra Republicana de Catalunya, el partit majoritari en el Govern català, i tenia una estreta relació amb el seu convilatà, Ventura Gassol.⁵

Galí atribueix a la composició de la Ponència –“l'única que mantenia la trajectòria empresa feia trenta anys per les nostres corporacions populars, amb els mateixos homes que havien estat els realitzadors d'una obra que havia salvat, junt amb el prestigi científic i cultural de Catalunya, les restes del seu ric patrimoni històric”⁶– l'efectivitat de la tasca que va dur a terme.

2. Martorell, a més, havia rebut anys abans l'encàrrec de fer, aproximadament, el mateix que ara hauria de fer la Ponència. El 20 de juliol de 1912 Martorell li deia al seu amic Ramon d'Abadal i Vinyals: “Et suposo enterat de què en el projecte de Mancomunitats, passen els arxius, les biblioteques i els monuments públics a càrrec de les Diputacions. En Prat m'ha cridat perquè li fes un projecte de les funcions que convé demanar que es deleguin y en quina forma. M'hauries de fer el favor de enviar-me, o portar-me, quan vinguis [...] les lleys, reglaments, etc. que hi hagin a França relatives a això, per veure si hi ha alguna cosa que convingués fer aquí. El sistema departamental dels francesos, em sembla que pot tenir alguna afinitat amb lo que es tracta de fer are” (Jaume SOBREQÜÉS i CALLICÓ, i altres, *Epistolari de Francesc Martorell i Trabal i de Pere Bosch i Gimpera amb Ramon d'Abadal i de Vinyals i amb Ferran Valls i Taberner: 1908-1931*, Barcelona, PPU, 1991, pp. 167-168).

3. Sobre el periple europeu de Folch vegeu Joaquim FOLCH i TORRES, *Llibre de viatge (1913-1914)*, edició i assaig introductori a cura de Mercè VIDAL i JANSÀ, Barcelona, GRACMON, Publicacions de la Universitat de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2013.

4. Una acurada biografia de Martorell a Albert BALCELLS, *Francesc Martorell i Trabal, semblança biogràfica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Històrico-Arqueològica, 2006.

5. Sobre els vincles de Ventura Gassol amb Puig i Ferrater vegeu Eufemià FORT i COGUL, *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*, Barcelona, Edhasa, 1979, pp.170-173.

6. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936*, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, Llibre XV, 1985, p. 45.

Amb el nomenament dels vint consellers (BOGC de 9-6-1931)⁷ s'iniciava, doncs, un procés llarg que, pel que fa a arxius, biblioteques, museus i patrimoni, comportaria estructurar funcions, formular nova legislació, etc. per tal d'aconseguir que el Govern de la Generalitat pogués decidir sobre el patrimoni artístic, cultural i científic de Catalunya i que, a més, pogués regir-lo directament a través dels seus propis serveis.

Els mesos següents, bona part dels esforços van concentrar-se en dissenyar el marc teòric d'actuació, el qual es tradueix en la publicació institucional *L'Obra de Cultura*⁸. Un llibre en el qual també es fa balanç de les mesures iniciades durant els primers nou mesos de treball del Consell i en el que l'ensenyament ocupa un lloc privilegiat. Els assumptes atenyents a la Ponència d'arxius, biblioteques i belles arts es desenvolupen, de manera molt més breu, al voltant de dues propostes succintes –però que contemplen tots o molts dels aspectes que calia tenir en compte– d'organització dels arxius documentals i les biblioteques de Catalunya. Sobre la defensa del patrimoni artístic i, concretament, sobre la reestructuració dels museus catalans s'especifica que tot i que la Ponència estava fent un estudi que es trobava en un estat molt avançat “la complexitat de l'assumpte [...] no ha permès de sistematitzar aquesta organització amb la rapidesa de les altres que corresponen a la Ponència”⁹. Un buit que probablement s'explica no només per aquestes raons, tampoc per manca d'interès o de dedicació de qui havia de tenir la responsabilitat de redactar aquest apartat, Joaquim Folch i Torres, sinó perquè precisament Folch, com a director dels museus d'art de Barcelona, estava en aquells mesos treballant intensament per donar forma a una nova divisió i especialització dels mateixos.

L'actuació de la Generalitat envers els museus ja existents

Com acabem de dir, una de les línies d'actuació del Consell de Cultura seria intervenir respecte a les institucions que anteriorment havien salvaguardat els béns o els interessos culturals de Catalunya. Una d'aquestes institucions era, sens dubte, la Junta de Museus de Barcelona, organisme autònom tutelar dels museus d'art i d'arqueologia de Barcelona des del 1907¹⁰. Amb l'adveniment de la República, calia que passessin a

7. El 3 de juliol de 1931 el Consell de Cultura va ampliar-se amb els nomenaments de Josep Serrat i Bonastre, Jordi Rubió i Balaguer i Josep Anguera de Sojo (*L'Obra de Cultura*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1932, p. 92). Els dos primers s'integrarien a la Ponència d'ensenyament superior: Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Volum I, 1907-1942, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002, p. 241.

8. *L'Obra de Cultura...*, vegeu nota anterior.

9. *Ibidem*, p. 239.

10. Inicialment (*Bases de Constitució de la Junta de Museos*, Barcelona, Junta de Museos de Barcelona, 1907) la Junta estava formada per quatre regidors municipals, quatre diputats provincials, dues persones perites escollides per l'Ajuntament, dues persones perites escollides per la Diputació i quatre representants de les associacions artístiques de Barcelona. Una composició mixta que, unida al sistema de renovació dels seus membres –mai es produiria totalment i simultània–, garantia el seu funcionament autònom. La Junta podia administrar els fons que rebia de les institucions públiques i tenia potestat per decidir qualsevol aspecte relacionat amb els museus d'art i arqueologia de Barcelona. D'acord amb les bases de constitució, se li concedia la facultat de cridar a formar-ne part a particulars o entitats que donessin subvencions o col·leccions de reconeguda importància als museus. Des de 1909 endavant, van passar també a formar part de la Junta de Museos el president de l'Acadèmia Provincial de Belles Arts (1909), el director de l'Escola Superior de Belles Arts i Arts Industrials (1913) i un membre de l'Institut

formar-ne part els regidors municipals i diputats de la Generalitat corresponents per tal que, units a la resta de vocals, la Junta pogués quedar de nou constituïda, el que va esdevenir-se a mitjans de 1931¹¹.

Els mesos successius i fins a finals de 1932, aquesta nova Junta prendria un seguit de decisions que afectarien absolutament el devenir dels museus, tant per l'estructuració que aquests tindrien com per l'important increment de patrimoni que passarien a custodiar. Unes propostes acceptades per la Junta republicana, podríem dir, que no només van comptar amb el vist-i-plau del conseller de Cultura, sinó que ell mateix, apropiant-se de la formulació prèvia elaborada per Folch i Torres, va defensar-les com a pròpies, convertint-se'n així en l'artífex.

Gassol va presidir força sessions de la Junta de Museus d'aquest període¹², cosa que no faria més endavant, quan les línies a seguir estiguessin completament dibuixades i només calgués el suport econòmic per tirar-les endavant. La primera ocasió en què això va succeir va ser el 5 d'octubre de 1931. Aquell dia, la Junta va aprovar unànimement una proposta –presentada per Gassol, Josep Llimona, Pere Comas, Cassimir Giralt, Ernest Ventós, Joaquim Pellicena i Pere Coromines– en la qual, tot i convergir-hi sensibilitats polítiques diferents –d'Esquerra Republicana (Gassol, Comas i Coromines) passant per la Lliga (Pellicena) i el Partit Republicà Radical (Giralt)–, res no va impedir consensuar la línia d'actuació de la Junta de Museus a partir d'aquell moment, que seria la següent. Donat, primer, que la Junta ja havia convingut prèviament que havia d'iniciar la segona part de la seva obra –organitzar la vida dels museus–, atès, en segon lloc, que per organitzar-los havia demanat a l'Ajuntament la cessió dels edificis on haurien d'instal·lar-los –entre ells el Palau Nacional, l'expalau Reial de Pedralbes, el Pavelló Regi o el Poble Espanyol–; i atès, també, que la corporació municipal, consentint la cessió dels mateixos, havia satisfet els desitjos de la Junta, havia arribat l'hora de dividir, estructurar i dotar convenientment els serveis dels museus, d'agrupar i separar científicament els seus materials i de donar-los digna i adequada instal·lació.

112

d'Estudis Catalans (1918). L'any 1930 esdevenen nous membres de la Junta el tinent d'alcalde delegat de Cultura i el diputat ponent de Cultura i el 1932, el president de l'Acadèmia de Bones Lletres.

11. El dia 16 de juny de 1931 la Junta de Museus va quedar constituïda com segueix. Vocals nats: Ventura Gassol, conseller d'Instrucció Pública, i Joan Casanovas, president de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament; diputats representants de la Generalitat (en substitució dels diputats provincials): Pere Coromines, Jaume Bofill i Mates, Pere Comas i Josep Maria Serraclara; vocals tècnics nomenats per la Generalitat: Teresa Ametller (quedava pendent el nomenament d'un vocal tècnic); regidors de l'Ajuntament de Barcelona: Joaquim Xirau, Cassimir Giralt, Ernest Ventós i Joaquim Pellicena (pendents els nomenaments dels vocals tècnics). Com a representants de les associacions artístiques de Barcelona formaven part de la Junta: Josep Llimona (qui fou escollit president de la mateixa), Eusebi Güell i López, Alexandre Soler i March i Pere Casas Abarca. Quedaven també incorporats a la Junta: com a delegat de l'Institut d'Estudis Catalans: Jordi Rubió i Lluç i com a president de l'Escola Superior de Belles Arts: Félix Mestres. Carles Pirozzini era vocal honorari (*Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 16.06.1931*. Arxiu Nacional de Catalunya [d'ara en endavant ANC], Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 734).

12. Les dels dies 5 d'octubre de 1931, 14 i 23 de maig de 1932 i 4, 11 i 18 de juny de 1932. La participació directa de Gassol en la Junta de Museus –especialment en els moments més decisius– contrasta amb l'actuació que, segons A. GALÍ, va tenir el conseller al capdavant del Consell de Cultura: “El conseller, possiblement, seguint els costums de Madrid, va deixar que el Consell de Cultura actués pel seu compte. Després de la sessió de constitució, no creiem que el presidís més enllà d'una o dues vegades” (*Història de les institucions...*, llibre XV, p. 42).

A la pràctica, això significava, d'una banda, i a grans trets, la instal·lació de l'art català al Palau Nacional de Montjuïc –on encara hi és– i la fundació d'altres museus especialitzats¹³, essent els més importants el Museu d'Arts Decoratives, el d'Art Popular o el Museu Pedagògic d'Història de l'Art.¹⁴ D'altra banda, i a resultes d'aquest ambició plantejament, s'ampliaven els serveis dels museus, que passarien a tenir una estructuració administrativa molt més complexa que la que hi havia fins aquell moment¹⁵. El govern de la Generalitat s'oferia a sufragar les despeses que aquells canvis significarien, comproment-se Gassol a fer possible els nous museus, el personal adscrit als quals podrien afrontar els canvis que es derivaven d'aquell nou pla.

Paral·lelament naixia també, com a museu autònom, el Museu d'Arqueologia, el fons del qual procedia de les col·leccions gestionades per la Junta de Museus¹⁶. Durant els mesos previs a l'establiment del patronat que hauria de governar-lo, i també

13. Sobre l'evolució dels diferents museus públics de Barcelona en aquests anys vegeu Pere BOHIGAS TARRAGÓ, “Resumen histórico de los museos de arte de Barcelona (Conclusión)”, *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, V (1947), pp. 415-446; GALÍ, *Història de les institucions...*, llibre XIV, p. 214-237; Eva MARCH, “L'acció de la Junta de Museus des de la caiguda de la Dictadura de Primo de Rivera fins a l'esclat de la Guerra Civil”, a *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya 1907-2007*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, pp. 105-133; Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pp. 309-351.

14. Aquesta proposta donava continuïtat a una idea, la de dividir els museus per especialitats prioritzant l'art català, que partia de l'època de la Mancomunitat, concretament de l'any 1922, quan els museus estaven instal·lats conjuntament al Palau de la Ciutadella, actual seu del Parlament de Catalunya. (*Memòria succinta de la tasca acomplerta per la Junta de Museus de Barcelona en el trienni MCMXIX-MCMXXII*, Barcelona, Junta de Museus, 1922). Com a conseqüència de la Dictadura de Primo de Rivera aquell pla es va haver d'abandonar, reprenent-se l'any 1930. En aquell moment el pla es va veure impulsat pel fet que haguessin quedat desallotjats els edificis que havien acollit l'Exposició Internacional de 1929. Per veure les successives modificacions del pla d'especialització dels museus vegeu VIDAL, *Teoria i crítica...*, pp. 309-323. És també rellevant la informació apareguda contemporàniament a la premsa de Barcelona perquè aquesta es fa ressò, recollint les declaracions del director dels museus, dels successius canvis que s'anaven introduint: “Els museus de Barcelona”, *El Matí*, 7 de juny de 1931; “La reorganització dels Museus de Barcelona”, *L'Opinió*, 2 d'agost de 1931.

15. La qual cosa significava la separació dels càrrecs de director del museu i secretari de la Junta, és a dir, la incorporació d'un nou funcionari que faria les funcions de secretari, desvinculant-se d'aquesta comesa Folch i Torres, qui passaria a ser director general dels museus; la creació del càrrec d'administrador general dels museus i la incorporació, sota les ordres del director, d'un conservador dels museus del Palau Nacional, d'un altre dels museus de reproduccions, d'un encarregat pel Pavelló Regi, d'un bibliotecari, d'un restaurador i d'un fotògraf.

16. Barcelona va tenir des de 1891 un Museu Arqueològic (a banda del *Museo Arqueológico Provincial*) que posteriorment es convertiria en la secció homònima del Museu de la Ciutadella. El seu fons va formar-se amb els objectes arqueològics de la col·lecció Martorell als quals van afegir-se les noves adquisicions i les peces sortides de les excavacions arqueològiques patrocinades per la Junta de Museus, destacant entre elles les practicades a Empúries des de 1908. Per aquest motiu, és inexacte afirmar que el Museu Arqueològic va néixer durant el període de la Generalitat republicana quan: “amb el suport de la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona, l'Institut d'Estudis Catalans i la Universitat, va poder aplegar prou materials per constituir-se” (Josep TERMES i Lluís DURAN, “Cultura (1931-1939)” a Francesc BONAMUSA (dir.), *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Vicepresidència, vol. II, 2009, p. 173).

posteriorment, quan Gassol en fou el president¹⁷, l'actuació del conseller va ser clau perquè el museu pogués esdevenir una realitat. Va procurar la cessió de l'edifici que hauria d'acollir el museu, el palau de les Arts Gràfiques, i va autoritzar l'inici de les obres d'habilitació del mateix tot i no tenir consignació econòmica per tirar-les endavant¹⁸.

De vegades no era una qüestió econòmica, o no només, que un museu pogués fer-se realitat. Aquest va ser el cas, per exemple, de la casa taller de Santiago Rusiñol a Sitges, l'anomenat *Cau Ferrat*, que amb tota la seva col·lecció de ferros, pintura, escultura i altres objectes artístics havia de transformar-se en museu públic per acomplir el desig testamentari del difunt pintor. L'Ajuntament sitgetà, l'hereu d'aquells béns, no tenia però la infraestructura necessària per afrontar aquell repte i per això mateix va demanar suport a la Generalitat. Abans que aquesta decidís quina havia de ser la seva implicació, Folch i Torres li donava la solució al conseller de Cultura:

La fórmula pot ésser que l'Ajuntament de Sitges sigui propietari del 'Cau Ferrat' i que l'administració material i tècnica de la col·lecció sigui confiada a l'entitat a la qual la Generalitat de Catalunya té confiada avui l'organització dels seus museus. Aquesta entitat és la Junta de Museus de Barcelona [...] [la qual] acceptaria aquest encàrrec i subvindria amb els mitjans del seu pressupost a les despeses generals de conservació material, tècnica i de difusió cultural i científica.¹⁹

Ventura Gassol proposà aquesta fórmula a l'Ajuntament de Sitges i, una vegada acceptada, el Consell de la Generalitat la va acordar el 18 de gener de 1932²⁰. En espera que es creessin els serveis de museus, biblioteques i arxius de la Generalitat, Gassol apostava per la que potser era l'única alternativa possible: reforçar l'abast de la institució que feia gairebé trenta anys que governava els museus de Barcelona. Aquesta assumia la direcció d'un museu que, en principi, era fora de la seva jurisdicció i, per tant, passava a ampliar el seu radi d'acció.

Com s'ha vist fins ara, no hi ha dubte que el Consell de Cultura considerava prioritària l'obra dels museus, el que queda ratificat amb l'eficaç actuació del conseller

114

17. El Patronat es va nomenar el dia 12 de gener i va quedar constituït el 19 de febrer de 1932 (Jordi ROVIRA, "El Museu Arqueològic o la història d'un anhel" a *Pere Bosch i Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona, 50 aniversari*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1986, pp. 30-35 i Francisco GRACIA, Josep M. FULLOLA i Francesc VILANOVA, *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch i Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2002, p. 209, nota 479.) Un Patronat integrat per Francesc Macià i Jaume Agudé (presidents honoraris), Ventura Gassol (president), Pere Comes, Joaquim Xirau, Joaquim Pellicena, Josep Maria Serraclara, Pere Coromines, Josep Puig i Cadafalch, Alexandre Soler i March, Joaquim Balcells, Salvador Vilaseca i Pere Bosch i Gimpera. Sis membres d'aquest Patronat (Comes, Xirau, Pellicena, Serraclara, Coromines i Soler i March) formaven part també de la Junta de Museus, el que significa que encara que el Patronat fos una institució autònoma estava clarament connectada amb aquella que anteriorment s'havia encarregat de custodiar les col·leccions arqueològiques que formaven el Museu.

18. Pere BOSCH-GIMPERA, *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971, p. 132; *idem*, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980, p. 160; SERVEI D'EXCAVACIONS I ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA, *Memòria 1936-1937*, Barcelona, 1937, p. 17.

19. Carta datada el 4 de gener de 1932. Forma part de l'expedient *Constitució del Patronat del Museu del Cau Ferrat*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2557.

20. Joaquim BORRALLERAS, "Conversió del Cau Ferrat en museu públic", *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, 25 (1933), p. 161.

en tot allò referent a l'adquisició de la col·lecció Plandiura²¹ pels museus de la ciutat. El juliol de 1932 el govern de la Generalitat, anticipant-se a l'acord que prendria l'Ajuntament de Barcelona, l'altra institució que havia de consentir en comprar la col·lecció, feia públic el seu parer favorable a una adquisició que significaria un dispendi total de 7 milions de pessetes, el més gran fet mai per les institucions catalanes per tal d'augmentar el seu patrimoni artístic²². La col·lecció Plandiura, que s'havia format en paral·lel al Museu d'Art de Catalunya i que estava integrada per totes aquelles peces que no s'havien pogut adquirir degut a la seves limitades consignacions econòmiques²³ no era, doncs, una col·lecció qualsevol; unida a la dels museus, permetria poder veure reunida una part important del patrimoni artístic català.

No tothom veia, però, d'igual manera la seva significació, i menys encara la necessitat que el Govern català i el de l'Ajuntament de Barcelona s'empenyessin per adquirir-la. Per aquest motiu, l'operació perillava. Les setmanes prèvies a decidir-se la compra van ser d'una extrema tensió, la qual va transcendir l'àmbit polític deixant-se sentir diàriament a les pàgines de la premsa i, fins i tot, per mitja de cartells, als carrers de Barcelona²⁴. El president Macià semblava que es feia enrere i per això Folch i Torres va escriure a Ventura Gassol, qui presidí totes les reunions de la Junta de Museus en les quals va tractar-se el tema de l'adquisició. A ell li deia:

Cal estimat Gassol que treguis la flama i que abrandidis al president. Posa-li uns mots i demanali que no decidixi res fins a veure-us [...] T'ho Prego. Pensa que es l'hora única d'acabar l'obra del Museu i que si no acaba ingressant tot això, sempre quedarà incomplet. [...]. No es tracta de fer literatura. Si no comprem la Col·lecció, ens en

21. Lluís Plandiura (Barcelona, 1882-1956) fou un industrial barceloní que durant les tres primeres dècades del segle XX dedicà bona part de la seva fortuna a formar la col·lecció d'art català més important que s'ha reunit mai en mans privades. A principis de 1932, incapaç de fer front econòmicament al sotrac que havien patit les seves refineries de sucre i plantacions de canya, es va veure obligat a desfer-se de la col·lecció. Encara que les obres que l'integraven abastaven des de l'Antiguitat fins el primer quart del segle XX, sens dubte que eren l'art romànic català i, encara més, el gòtic, els que estaven representats amb un nombre d'obres major i més excepcional. Segons que afirmava FOLCH i TORRES (*La Veu de Catalunya*, 12 de juliol de 1932) pel que fa a l'art romànic, "quantitativament la col·lecció té una importància igual a la de les col·leccions dels Museus de Vich [sic] i Barcelona. Qualitativament, presenta un aspecte molt notable, que és el de reunir tipus molt diversos als de la sèrie del Museu". Respecte a l'art gòtic, tant destacables eren les marededéus d'alabastre com els magnífics retaules procedents d'arreu del Principat. A banda de l'art medieval, i sense oblidar el *Sant Pere i Sant Pau* del Greco, l'altre gran nucli de la col·lecció Plandiura era el format per les dues-centes seixanta-quatre obres dels segles XIX i primeres dècades del segle XX, obres que, majoritàriament, eren les millors dels quaranta-un artistes que hi eren representats: des de Martí Alsina o Joaquim Vayreda a Joaquim Mir o Isidre Nonell, passant per Joaquim Torres García. Hi havia, a més, una molt nodrida representació escultòrica, amb obres de Manolo Hugué o Pau Gargallo. El colofó a la col·lecció el posava Picasso, de qui Plandiura posseïa vint-i-dues obres, les quals, anys després d'exhibir-se al Museu d'Art de Catalunya de Montjuïc, van constituir l'aportació més rellevant del Museu Picasso de Barcelona.

22. Joan SUREDA, "Els fons dels Renaixement i del Barroc al Museu d'Art de Catalunya. Notes per a una història" a *L'època dels genis. Renaixement i Barroc*, Ajuntament de Barcelona, Ajuntament de Girona, Barcelona, 1988, p. 25.

23. Joaquim FOLCH i TORRES, "L'adquisició de la Col·lecció Plandiura per als museus de la Ciutat, III", *La Veu de Catalunya*, 9 de juliol de 1932.

24. La repercussió social que va generar la compra de la col·lecció pot seguir-se a Mireia BERENGUER i AMAT, "La incidència de la venda de la col·lecció Plandiura a la premsa de l'època", *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, XVI (2002), pp. 11-25, i també a MARCH, "L'acció de la Junta de Museus...", pp. 115-120.

penedirem tota la vida [...] Feste campió d'aquesta empresa, com a Conceller de Cultura que ets i el plet serà guanyat²⁵.

Fos perquè Gassol va acabar convencent Macià, o no, el fet és que dos dies després el Govern de la Generalitat anunciava, per boca del seu president, que la compra de la col·lecció era un fet: “per damunt de les petiteses econòmiques –afirmava Macià– hi ha el prestigi de la nostra cultura”²⁶.

La complicitat del Govern de la República

En aquest període anterior a l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia, el Govern de la República va prendre algunes importants decisions que reforçarien algunes de les iniciatives impulsades per la Junta de Museus de Barcelona i pel Govern de la Generalitat. Ens referim, en primer lloc, a la llei que va aprovar-se el 15 d'abril de 1932 (*Gaceta de Madrid* de 17-4-1932) gràcies a la qual l'Estat va dispensar a la vil·la de Sitges de qualsevol despesa derivada del pagament del llegat testamentari de Rusiñol, facilitant enormement la transformació de la col·lecció particular del pintor en museu públic. Que aquesta llei acabés promulgant-se semblava gairebé impossible, doncs la *Dirección General del Timbre* era contrària a l'exempció dels drets, perquè no hi havia cap llei on recolzar-la, atès que els únics precedents eren els casos de llegats de gran importància social o benèfica que havien determinat la promulgació d'una llei especial que havia de ser votada per les Corts, i el llegat Rusiñol semblava que no ho era²⁷. Malgrat tot, i gràcies a la determinació de l'Ajuntament de Sitges, qui va dirigir-se als diputats a les Corts sol·licitant-los el seu suport per votar la proposició de la llei, i gràcies també a la intervenció de Martí Esteve, diputat a Corts per Acció Catalana Republicana, que va gestionar oficiosament l'esmentada proposta de llei amb els seus companys parlamentaris²⁸, aquesta va poder promulgar-se i el Museu del Cau Ferrat va continuar la seva singladura fins esdevenir una realitat.

De la mateixa manera, una altra llei estatal (*GM* de 15-9-1932) dispensava l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya de fer el pagament dels impostos de Timbre i de Drets Reials derivats de la compra de la referida col·lecció Plandiura.

Tot i això, la iniciativa del Govern de Madrid que en major mesura revertiria en els museus catalans, concretament en el projectat Museu d'Arqueologia i en el d'Art de Catalunya, seria la cessió, en qualitat de dipòsit de l'Estat, de gran part –més de 3.000 obres– dels materials que integraven el *Museo Arqueológico Provincial* de Barcelona, l'únic museu de titularitat estatal existent a la Ciutat Comtal. Anys enrere, tant la Junta de Museus com la Diputació i l'Ajuntament –els propietaris de moltes peces que el Museu contenia, les quals havien estat recopilades des de mitjans del segle XIX per la

25. La còpia de la carta, datada el 13 de juliol de 1932, forma part de l'expedient *Adquisició de la Col·lecció Plandiura*, 1932, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2551.

26. “L'adquisició de la Col·lecció Plandiura i el senyor Macià”, *La Veu de Catalunya*, Barcelona, 16-7-1932; “El gest definitiu. Una nota del president de la Generalitat pronunciant-se a favor de l'adquisició de la Col·lecció Plandiura”, *La Publicitat*, 167-7-1932.

27. D'aquest informe negatiu –datat l'octubre de 1931– en dona compte Folch i Torres a la sessió de la Junta de Museus del 5 de febrer de 1932. Forma part de l'expedient *Constitució del Patronat del Museu del Cau Ferrat*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2557.

28. BORRALLERAS, “Conversió del Cau...”, p.162

Reial Acadèmia de Bones Lletres– havien sol·licitat²⁹ el que ara un decret autoritzava. ¿Per quins motius, doncs, la cessió es va produir l'any 1932 i no abans? Fonamentalment per dues raons. Primer, perquè la sol·licitud de la Junta que va desencadenar el decret es produïa en un context polític que, per primera vegada, podia possibilitar l'acceptació de determinades propostes i segon, perquè en aquell moment coincidia la reestructuració dels museus espanyols que estava portant a terme el director general de Belles Arts, Ricardo de Orueta, amb la que s'estava produint a Barcelona, com així es diu en el preàmbul del decret (*GM* de 6-3-1932) el qual, d'altra banda, apel·lava, justificant el contingut de l'articulat, a l'error que suposava mantenir separats, dintre d'una ciutat, objectes que agrupats constituïrien un material més aprofitable pels estudiosos.

Hi va haver, per part de l'Estat, una molt bona predisposició, però cal no oblidar, com sovint es denunciava en aquells anys i com el mateix Folch li deia a Orueta sense el més mínim pudor, que el museu era aleshores una “caverna polvorienta”³⁰ i que, a més, com a contrapartida, l'Estat continuaria mantenint a Barcelona un museu, el Museu Epigràfic –que finalment no es faria–, al qual s'hi destinarien els objectes epigràfics del *Museu Arqueològic Provincial*, juntament amb les peces de la mateixa naturalesa que cediria la Junta de Museus de Barcelona.

Des de l'abril de 1932 i fins a finals de 1933 es van anar produint les cessions. Primer, les peces que passarien a formar part del Museu d'Arqueologia i després les que van passar al Museu d'Art de Catalunya, entre les quals hi havia notabilíssims exemples de pintura i escultura gòtiques catalanes. Mentrestant, es formalitzava també la cessió de la capella de Santa Àgata, edifici on fins aleshores havia estat instal·lat el *Museu Arqueològic Provincial*³¹.

29. En la sessió de l'Ajuntament del dia 10 de novembre de 1904 es tracta la qüestió de la reclamació, per part de la corporació municipal, dels objectes que tenia dipositats a Santa Àgata, acordant-se facultar a l'alcalde perquè fes les gestions necessàries per obtenir la devolució de dits objectes (*Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, Actes del Ple i de la Comissió Permanent i de Govern de l'Ajuntament de Barcelona*, any 1904, vol. 123). En la sessió celebrada per la Diputació de Barcelona dos anys després (1-12-1906) el president de la mateixa dona compte d'haver-se reunit amb el director del Museo Provincial de Antigüedades, Antonio Elías de Molins, per reclamar-li el lliurament dels objectes de la Diputació que estaven en dipòsit a Santa Àgata (*Arxiu Històric Diputació de Barcelona, Lligall 3.277*, anys 1902 a 1912). El 1907, amb la Junta de Museus ja constituïda, és un dels seus vocals, Josep Puig i Cadafalch, qui tracta d'aconseguir el mateix (*Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona d'1.10.1907*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 371). Posteriorment, com recull el secretari de la mateixa Junta, Joaquim Borralleras, es va demanar la cessió dels materials en dues ocasions més: l'any 1921 i durant la Dictadura de Primo de Rivera. Vegeu, sobre això Joaquim BORRALLERAS, “El Museu de Santa Àgata”, *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, 13 (1932), pp. 161- 173, especialment p. 161.

30. La còpia de la carta està datada el 12 d'abril de 1932; forma part de l'expedient *Cessió del Museu Provincial d'Antiguitats de Santa Àgata per l'Estat*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2572.

31. El 26 d'abril de 1932 es feia la cessió de la capella de Santa Àgata i del Retaule del Conestable de Jaume Huguet que estava en el seu interior (*Acta de la sessió de la Junta de Museus de 23.05.1932*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 745). El 23 de desembre següent, Pere Bosch i Gimpera, director del Museu Arqueològic, rebia les 1.700 peces que l'Estat havia cedit a la Junta de Museus i que aquesta dipositava al recent creat museu (*Dipòsits dels fons arqueològics propietat de la Junta de Museus al Museu d'Arqueologia*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, C1 4469) i sis mesos més tard, el 30 de juny de 1933, està datada la relació d'objectes d'art (1.525 peces) que la Junta rebia per ingressar al futur Museu d'Art de Catalunya (*Cessió del Museu Provincial d'Antiguitats de Santa Àgata per l'Estat*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2572).

De l'Estatut d'Autonomia als fets del sis d'octubre. La legislació catalana

El 9 de setembre de 1932 les Corts espanyoles aproven l'Estatut d'Autonomia³², el que significava, segons el que diu l'article 7, que “ La Generalitat s'encarregarà dels serveis de belles arts, museus, biblioteques, conservació de monuments i arxius, exceptuant el de la Corona d'Aragó”. És a dir, que en el territori català li correspondria a la Generalitat la legislació exclusiva i l'execució directa dels serveis esmentats. L'Estat, però, li havia de traspasar a la Generalitat aquests serveis una vegada la Comissió de traspassos –una Comissió Mixta Estat-Generalitat–³³ hagués valorat i reglamentat com havia de fer-se.

Catorze mesos més tard que s'aprovés l'Estatut i dies abans que el nou Govern espanyol encapçalat pel Partit Republicà Radical de Lerroux iniciés el que posteriorment va anomenar-se Bienni Negre degut a les mesures paralizadores o relentitzadores de moltes de les iniciatives endegades durant el Bienni Reformista, es produeix el primer traspàs de l'Estat en matèria cultural, el dels serveis de belles arts i conservació de monuments. En el decret de transferència (30-11-1933 publicat a *GM* d'1-12-1933) s'estipulava que a partir de l'1 de desembre següent la Generalitat incoaria i resoldria a través dels seus organismes competents els expedients per a la declaració de monuments històrico-artístics de Catalunya, en substitució dels organismes de l'Estat que ho havien fet fins aleshores³⁴.

En espera que es traspassessin també els serveis de museus, biblioteques i arxius, el que no succeiria fins l'octubre de 1934, el Parlament de Catalunya aprova dues lleis: la de conservació del patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya i la del servei de biblioteques, arxius, museus i patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya.

La primera, aprovada el 26 de juny de 1934 i promulgada el 3 de juliol següent (*BOGC* de 5-7-1934) delimita i defineix, en primer lloc, els béns que queden compresos dins el patrimoni, que són els següents: els béns mobles –incloent-hi documents i llibres– i immobles d'interès artístic, històric, científic i arqueològic que tinguessin més de cinquanta anys d'antiguitat. Es consideraven també béns immobles els jaciments arqueològics, paratges, parcs, jardins i conjunts urbans. La llei preveia la possibilitat de fer expropiacions d'edificis per tal de millorar la visió dels monuments i implantava diverses mesures per protegir la integritat dels mateixos, reflectint, tot plegat, un concepte molt modern de patrimoni³⁵ –i més si es compara amb la *Ley del Patrimonio*

32. Llei promulgada el 15 de setembre següent (*GM* de 21-9-1932).

33. Era una disposició transitòria de l'Estatut de Catalunya la que especificava que els traspassos de serveis de l'Estat a la Generalitat s'havien de realitzar a través dels acords d'una Comissió Mixta de dotze membres. Aquesta Comissió va ser creada per decret de la Presidència del Consell de Ministres el 21 de novembre de 1932.

34. Com que l'acord de la Comissió Mixta que l'esmentat decret posava en vigor s'havia prè el 4 de novembre anterior, la Generalitat, per la seva banda, encarregava a la Ponència d'arxius, biblioteques i belles arts, mitjançant un altre decret (*BOGC* de 30-11-1933), que estudiés la gestió i el tràmit de traspàs de funcions i serveis que es derivaven de l'acord facultant també a la ponència, mentre no es creessin els organismes definitius, el funcionament normal dels arxius, biblioteques, museus, excavacions i conservació de monuments.

35. Javier GARCÍA FERNÁNDEZ, “La regulación y la gestión del Patrimonio Histórico-Artístico durante la Segunda República (1931-1939)”, *e-rph (Revista electrónica de patrimonio histórico)*, 1 (2007), p. 19, i TERMES i DURAN, “Cultura (1931-1939)”..., p. 170.

Artístico Nacional, promulgada alguns mesos abans (13-5-1933).³⁶ Aquesta era menys restrictiva –els béns havien de tenir un segle d'antiguitat– i no contemplava els documents ni el patrimoni bibliogràfic. No es tenia tampoc en compte, per exemple, la possibilitat de protegir els planejaments urbans de característiques especials.

Per la resta, la llei catalana estipulava que es faria un inventari dels béns, el qual es duria a terme des de la Direcció general de patrimoni, obligava a les corporacions, entitats i particulars a notificar la possessió dels seus béns mobles i immobles en un termini de sis mesos, limitava la venda i exportació de béns mobles –la Generalitat incautaria els objectes que algú volgués exportar fraudulentament– i també establí una clara normativa sobre les excavacions arqueològiques.

L'articulat d'aquesta llei va tenir un llarg procés d'elaboració. S'havia anat definint des de l'aprovació de l'Estatut, quan la Ponència d'arxius, biblioteques i museus, la responsable, com ja s'ha dit, entre d'altres coses, d'emetre dictàmens sobre els projectes normatius i sobre l'organització dels serveis culturals de la Generalitat, va començar a treballar intensament per anar bastint el seu contingut. La Ponència va iniciar una ronda de consultes destinada a saber l'opinió de les personalitats i institucions que fins aquell moment s'havien encarregat de protegir el patrimoni català. Així, Jeroni Martorell, arquitecte director del Servei de conservació i catalogació de monuments de l'Institut d'Estudis Catalans, va suggerir, per exemple, que l'elaboració del catàleg o inventari del patrimoni històric i artístic anés a càrrec de les seccions corresponents, com va quedar incorporat a la llei tot i que amb una modificació molt important: encara que les seccions serien les que proporcionarien els elements indispensables per fer-lo, la formació de l'inventari aniria a càrrec de la Direcció general de patrimoni³⁷.

Bosch i Gimpera i Cèsar Martinell, president i secretari, respectivament, de l'associació Amics de l'Art Vell,³⁸ signaven una proposta molt intervencionista –que no incloïa però els documents ni els llibres– i que també va quedar parcialment incorporada a la Llei de conservació del patrimoni, per bé que suavitzada. Ells eren partidaris, per exemple, que els ajuntaments tinguessin l'obligació de destinar una partida pressupostària a la protecció dels monuments enclavats al seu terme –en canvi, la llei diu que els municipis tindran l'obligació de vetllar per ells, sense esmentar cap compromís econòmic– o que s'impedís als particulars realitzar els treballs necessaris per a la conservació i protecció d'obres artístic-arqueològiques, una tasca que només podria fer el servei corresponent. La llei, però, només obligava als particulars a obtenir

36. Un recull de la bibliografia relativa a la llei espanyola pot trobar-se a la nota 64 (p.125) del capítol de Javier GARCÍA FERNÁNDEZ (una versió anotada de l'article citat en la nota anterior): “La regulación y la gestión del Patrimonio Histórico-Artístico durante la Segunda República (1931-1939)” a Luis ORTEGA ÁLVAREZ (coord.), *Las reformas administrativas en la II República*, Madrid, Instituto Nacional de Administración Pública, 2009, pp. 105-164. Cal afegir també les pàgines que Miguel Ángel LÓPEZ TRUJILLO dedica a l'estudi de “La vanguardista ley de Patrimonio de 1933” (*Patrimonio. La lucha por los bienes culturales españoles (1500-1939)*, Gijón, Ediciones Trea, 2006, pp. 386-390).

37. La proposta de Martorell està datada el 30 d'octubre de 1932. Forma part de l'expedient *Organització general dels Museus de la Generalitat de Catalunya*, 1936, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2713.

38. Aquesta associació va néixer el 1929, a les acaballes de la Dictadura de Primo de Rivera, per salvaguardar el patrimoni artístic de Catalunya. Va intervenir en la restauració de diversos edificis, les quals van ser portades a terme pels arquitectes Cèsar Martinell i Jeroni Martorell. Vegeu GALÍ, *Història de les institucions...*, llibre XV, pp. 260-264.

l'aprovació del projecte presentat, el que, d'altra banda, també podia representar un estalvi econòmic pel Govern³⁹.

Sobre la inclusió dels documents i llibres dins la categorització del patrimoni, és possible que l'entrada a la Ponència d'arxius, biblioteques i belles arts de Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca de Catalunya i de la Xarxa de biblioteques populars, qui anys enrere havia començat a sotragar l'organització de les biblioteques públiques catalanes, hi tingués molt a veure. Amb el seu ingrés, el gener de 1934, estava clar que l'accent de la Ponència requeia, clarament, sobre el món dels llibres⁴⁰.

L'altra llei aprovada pel Parlament català, la Llei del servei de biblioteques, arxius, museus i patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya, promulgada el 28 de març de 1934⁴¹, creava els serveis als quals es referia l'article 7 de l'Estatut, determinant, doncs, la manera com la Generalitat exerciria la seva jurisdicció sobre el patrimoni. Ho faria a través de cinc seccions: biblioteques, arxius, museus, monuments i excavacions, que funcionarien sota una Direcció general. Es crearia també un organisme aliè al funcionament ordinari de les seccions perquè pogués assolir un control superior i establís un pla de treball⁴². En un article addicional, s'establia que la Biblioteca de Catalunya, el Patronat del Museu d'Arqueologia i la Junta de Museus mantindrien les característiques que tenien, essent aquest article el que provocava que els museus que estaven sota la custòdia de la Junta i també el Museu d'Arqueologia no passessin a formar part de la secció de museus del Servei de la Generalitat. Una proposta que abans de ser defensada per la Junta de Museus l'havien plantejat els Amics de l'Art Vell, una associació presidida, com ja s'ha dit, per Bosch i Gimpera, director al mateix temps del Museu d'Arqueologia. Ells havien suggerit, exactament, que el Servei de Museus s'encarregués d'organitzar només aquells museus públics que no tinguessin un règim autònom o un patronat⁴³.

La Junta de Museus, en qualsevol cas, va demanar molt més que això. En la proposta que va elevar a la Ponència d'arxius, museus i belles arts i també al conseller de Cultura, Folch i Torres –l'autor de la mateixa– sol·licitava, ni més ni menys, que la Generalitat encarregués a la Junta tots els serveis d'organització i funcionament dels museus d'art i d'història medieval, moderna i contemporània del territori català. A ella

39. La proposta d'Amics de l'Art Vell està datada el 21 de novembre de 1932. Forma part de l'expedient *Organització general dels Museus de la Generalitat de Catalunya*, 1936, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2713.

40. El 17 de gener de 1934 (*BOGC* de 31-1-1934), com a conseqüència de la creació, per llei, del Consell de Cultura de la Generalitat (llei aprovada el 14 de desembre de 1933, vegeu nota 1) una ordre constitueix de nou la Ponència d'arxius, biblioteques i belles arts, que queda com segueix: Pau Font de Rubinat, Agustí Duran i Sanpere, Joaquim Folch i Torres, Jordi Rubió i Balaguer i Francesc Martorell i Trabal. Respecte la formació inicial de 1931, desapareixen el jurista Josep Xirau, qui des de 1932 formava part de la Comissió Jurídica Assessora del Parlament –des de la qual podia continuar assessorant les lleis que, en matèria cultural, sortissin de la Ponència– i també Joan Puig i Ferrater.

41. Llei aprovada el 20 de març de 1934 (*BOGC* de 30-3-1934).

42. El Comitè superior de biblioteques, arxius, museus, monuments i excavacions. Aquest Comitè estaria format pels caps de secció, el director general, els representats del Consell de Cultura i del Consell Executiu de la Generalitat, un regidor de l'Ajuntament de Barcelona, un representant designat per la Federació de Municipis Catalans i dos membres de l'Institut d'Estudis Catalans.

43. La proposta d'Amics de l'Art Vell està datada el 21 de novembre de 1932. Forma part de l'expedient *Organització general dels Museus de la Generalitat de Catalunya*, 1936, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2713.

li correspondria també la catalogació i defensa del patrimoni artístic moble de Catalunya i la redacció dels projectes de llei corresponents, que elevaria directament al conseller de Cultura. Considerava innecessària la creació d'un servei de museus apartat de la Junta, com també crear nous serveis, com el de biblioteques i arxius o monuments, donat que ja existien institucions que feien aquella comesa i que podien continuar fent-la⁴⁴.

El procés d'elaboració de les lleis catalanes en matèria de museus, biblioteques, etc., així com les personalitats que eren al capdavant de les principals institucions culturals del país: Biblioteca de Catalunya, Museu d'Arqueologia i Museu d'Art de Catalunya, és a dir, Jordi Rubió i Balaguer, Pere Bosch i Gimpera i Joaquim Folch i Torres –per citar els noms segurament més significatius, però no els únics–, reflecteixen la necessitat que tenia el Govern de la Generalitat d'incorporar a l'administració autònoma a aquelles figures més capacitades per dirigir-les, les quals no sortien, precisament, de les files del partit majoritari en el govern. Deixant de banda les simpaties de Rubió envers Acció Catalana⁴⁵, Bosch i Folch havien estat, des de pràcticament els inicis de les seves respectives trajectòries professionals, militants de la Lliga⁴⁶, motiu pel qual, encara que no només, Puig i Cadafalch va confiar al primer la direcció del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'Institut d'Estudis Catalans (1915)⁴⁷, des d'on dirigirà l'activitat arqueològica de pràcticament tot el territori català, mentre que al segon li va facilitar un ràpid ingrés en el si dels museus d'art de Barcelona, on entraria com a bibliotecari el 1912 per convertir-se, vuit anys després, en el seu director.

A banda dels esmentats, Pere Coromines, que tindrà un paper especialment decisiu en la protecció del patrimoni una vegada començada la Guerra Civil –quan va ser nomenat comissari general de Museus de la Generalitat de Catalunya (1936)– i que ja tenia un protagonisme destacat en els anys als quals ens estem referint –doncs formava part tant de la Junta de Museus com del Patronat del Museu d'Arqueologia⁴⁸–, va passar també a col·laborar amb Esquerra Republicana de Catalunya, tot i que, en aquest cas, de manera molt més directa –doncs va acabar incorporant-se als rengles del

44. La proposta de la Junta de Museus va ser defensada per Folch i Torres el 7 de desembre de 1932. Forma part de l'expedient *Organització general dels Museus de la Generalitat de Catalunya*, 1936, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya, 1C 2713.

45. Montserrat BARAS, *Acció Catalana (1922-1936)*, Barcelona, Curial, 1984, pp. 17 i 342.

46. Sobre la vinculació de Folch a les Joventuts Nacionalistes de la Lliga (1907) i la seva militància en el partit, vegeu Mercè VIDAL, "Joaquim Folch i Torres, l'intel·lectual actiu i compromès amb el seu temps: el museògraf" a *Joaquim Folch i Torres, El Cau Ferrat i la museïtzació del modernisme*, edició i estudi introductori Vinyet PANYELLA, Girona, Courbet Edicions, 2013, p. 7. Sobre l'evolució política de Bosch, el seu desencís amb la Lliga arran de la postura del partit davant la proclamació de la República i la seva militància posterior a Acció Catalana, vegeu Enric PUJOL, "La historiografia del Noucentisme i del període republicà", a Albert BALCELLS (ed.), *Història de les historiografies catalanes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004, p. 200, i també Francisco GARCÍA ALONSO, *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*, Madrid, Marcial Pons, 2011, p. 243.

47. Alfredo MEDEROS MARTÍN ("El joven Bosch Gimpera y la primera estructuración de la Prehistoria en España", *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*, 65 (1999), p. 15) subscriu que el factor determinant perquè Puig i Cadafalch triés Bosch i Gimpera per a dirigir el Servei d'Investigacions Arqueològiques va ser, més que la formació d'elit de l'arqueòleg o la seva incipient però sòlida trajectòria professional, la seva filiació política.

48. Vegeu nota 17.

partit– i sense tenir cap vinculació amb la Lliga o amb Acció Catalana, el que no exclouia que prestigiés, i molt, la nova esquerra⁴⁹.

La no transferència dels serveis

En la seva globalitat, la conservadora i ambiciosa proposta de la Junta a la qual fèiem referència unes línies més amunt no va ser tinguda en compte, com indica el redactat de la llei, però l'organització que aquesta preveia tampoc podia aplicar-se, perquè l'Estat no traspassava el servei de museus, biblioteques i arxius malgrat tenir a la seva disposició, des del 19 de maig de 1934, l'aprovació unànime de la Comissió Mixta per efectuar-lo.

El mateix succeïa amb altres traspassos: el d'obres públiques, per exemple, aprovat per la Comissió el 4 de desembre de 1933, o el de radiodifusió, aprovat l'11 de maig de 1934. La resistència passiva del Govern espanyol sobre aquest particular, i més concretament, l'ajornament de l'entrada en vigor de l'acord relatiu a la radiodifusió, va provocar, entre d'altres coses, que Josep Puig d'Asprer, president de dita Comissió com a membre del Govern central i militant del Partit Republicà Radical, dimitís del seu càrrec a principis del mes de juny de 1934 i es donés de baixa del partit⁵⁰.

Amb tot aquest rerefons, que no facilitava en absolut les relacions amb el Govern central, encara calia afegir un conflicte de molt complexa solució: que el Tribunal de Garanties Constitucionals hagués declarat anticonstitucional una llei aprovada pel Parlament de Catalunya, que fou el que va succeir amb la Llei de contractes de conreu. El *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* publicava, el 30 de juny de 1934, un decret de la presidència de la Generalitat on es posava en vigor el referit acord de la Comissió Mixta del dia 19 de maig.

El decret, no cal dir-ho, no tindria cap efectivitat fins que el Govern de la República no acceptés i fes públic el dictamen de la Comissió. Tot i això, sovint s'ha entès aquesta data com la de la transferència efectiva dels serveis a la Generalitat,⁵¹ fet que no es produiria fins passat l'estiu.

122

49. Procedent del republicanisme nacionalista –no endebades va ser un dels fundadors de la Unió Federal Nacionalista Republicana–, Coromines havia estat membre fundador de l'Institut d'Estudis Catalans, director d'*El Poble Català*, tribuna pública del seu partit i, entre d'altres mèrits, tenia el d'haver dirigit l'Ateneu Barcelonès els anys finals de la Dictadura de Primo de Rivera. Sobre l'activitat de Pere Coromines en aquests anys vegeu Santiago IZQUIERDO, *Pere Coromines*, Catarroja (País Valencià), Editorial Afers, 2001, pp. 160-172.

50. Josep Puig d'Asprer va dimitir dels seus càrrecs de president de la Comissió Mixta i director general de l'Administració Local, segons ell mateix declarava, perquè “el Gobierno debió dar cumplimiento, mediante su publicación en la *Gaceta*, al acuerdo de la Comisión Mixta de traspasos de servicios a la Generalitat relativo a la radiodifusión” i no tirar-lo enrere al mostrar el Consell de ministres la seva disconformitat sobre el que, per unanimitat, havia acordat la Comissió de traspassos obligant, a més, a que aquest fos novament revisat per la Comissió. “De Puig d'Asprer a Alejandro Lerroux”, *La Rambla*, 11-7-1934. Sobre la nova avaluació dels acords de la Comissió Mixta, cal dir que s'entrava en una il·legalitat, doncs els acords que aquella prenia, en tenir caràcter executiu, no podien tornar a ser discutits per ningú i únicament en cas d'empat podien ser sotmesos a la presidència del Parlament.

51. GALÍ, *Història de les institucions...*, llibre XIII, p. 73; TERMES i DURAN, “Cultura (1931-1939)”..., p. 169. En altres treballs (Jaume Enric ZAMORA i ESCALA, “El salvament dels arxius catalans durant la Guerra Civil espanyola”, *Lligall*, 16 (2000), pp. 86-87), s'esmenten només els decrets de la Generalitat en els que es posaven en vigor els acords de la Comissió Mixta adquirint, aquests, una validesa que, en realitat, no tenien.

L'eternitzar-se del traspàs dels serveis de museus, biblioteques i arxius podia obeir al motiu més amunt esmentat, encara que potser una altra raó justificava l'aplaçament. L'acord de la Comissió de traspàs del 19 de maig de 1934 especificava que passarien a Catalunya dits serveis, el que volia dir, en referència als museus, que es traspassaven els que fins al moment estaven sota la tutela de l'Estat, és a dir, el Museu Epigràfic, l'Arqueològic de Tarragona (la titularitat del qual encara avui dia és de l'Estat) i el Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú. En aquest mateix acord, i en conformitat amb el que deia l'article 7 de l'Estatut, s'especificava que quedava exclòs del traspàs l'Arxiu de la Corona d'Aragó –ja que aquest arxiu contenia documents relatius no només a Catalunya–. Tot i això, l'acord de la Comissió Mixta especificava que una part significativa del fons d'aquest Arxiu, la que es referia als documents generats per institucions exclusives del Principat, la major part dels quals havien ingressat a l'Arxiu durant el segle XIX per raons purament conservacionistes, sí que passarien a disposició de la Generalitat. Aquest punt és, precisament, el que degué aturar el traspàs de tots els serveis i el que va poder provocar, en part, que l'Estat no publicués a la *Gaceta de Madrid* l'esmentat acord de la Comissió Mixta quan ho hagués hagut de fer.

El 2 d'agost de 1934 la Comissió arribava a un segon acord que deia que els referits documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó passarien a ser propietat de la Generalitat, tal i com s'havia acordat, però per tal de “*facilitar la labor de los investigadores*” no sortirien de l'Arxiu. Es crearia, això sí, un Patronat mixt per governar-lo. Acceptat pel govern de la República aquest segon dictamen de la Comissió Mixta, que venia a completar i a reduir l'abast del primer, els posa tots dos en vigor, mitjançant dos decrets, el dia 5 d'octubre de 1934 (*GM* de 6-10-1934).

El dia abans, el Govern espanyol s'havia constituït de nou i tres ministres de la CEDA (*Confederación Española de Derechas Autónomas*) havien passat a formar part del mateix. Aquesta intromissió –que a Catalunya tenia una significació diferent a la que podia tenir a la resta d'Espanya, ja que no només volia dir que el règim republicà pogués estar en perill de destrucció, sinó que la destrucció de la República podria comportar la desaparició del sistema autonòmic⁵² va ser el detonant del moviment revolucionari que acabaria provocant que Companys proclamés, el 6 d'octubre, l'Estat Català de la República Federal espanyola.

Tot i que no és l'objectiu d'aquest treball analitzar aquests esdeveniments, no deixa de ser paradoxal que, mentre les ciutats espanyoles es paralitzaven, iniciant-se una revolta social que tindria una enorme transcendència, i Madrid vivia la vaga més general de la seva història⁵³, en el primer Consell de Ministres del nou Govern es posés en vigor un acord de la Comissió Mixta que l'anterior Govern, sense cap membre de la CEDA, no havia estat capaç de fer. I tampoc deixa de ser sorprenent, per insignificant que pogués ser l'autorització d'un traspàs enmig d'un conflicte de tal magnitud, que no

52. Manuel AZAÑA, *Memorias políticas y de guerra. Mi rebelión en Barcelona*, Madrid, Afrodísio Aguado, 1978, p. 416.

53 Sandra SOUTO Kustrín, “Y ¿Madrid? ¿Qué hace Madrid?”. *Movimiento revolucionario y acción colectiva (1933-1936)*, Madrid, Siglo XXI de España Editores, 2004, p. 239.

s'hagi tingut en compte el que aquell gest –l'acceptació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya– va significar⁵⁴.

Els Fets del Sis d'Octubre van capgirar-ho tot. De res va servir que arribés l'esperat traspàs del Govern de Madrid. En aquell moment era ja paper mullat. La transferència de competències no va tenir, tampoc, cap repercussió a la premsa del moment. La vaga general iniciada el dia abans va impedir, per exemple, que els diaris que n'haguessin pogut donar compte sortissin al carrer. Tampoc la tindria més endavant, doncs les qüestions de les que s'havia d'informar ultrapassaven, amb escreix, l'aleshores absolutament intranscendent traspàs.

El Museu d'Art de Catalunya

Amb la declaració de l'estat de guerra i el Govern català empresonat, la inauguració del Museu d'Art de Catalunya, un dels projectes culturals més sòlidament recolzats per la Generalitat, va quedar en suspens. El Museu, que s'hauria hagut d'inaugurar el 7 d'octubre, va obrir públicament les seves portes l'11 de novembre següent sota la presidència del ministre de Treball, Oriol Anguera de Sojo. Acompanyat de les autoritats militars que ocupaven accidentalment els càrrecs de president de la Generalitat i alcalde de Barcelona i també del president accidental de la Junta de Museus, Alexandre Soler i March, fou el discurs que aquest darrer va pronunciar el que millor reflectia la singularitat del que allí passava: “*Si unas cuantas semanas atrás alguien hubiera dicho que unas autoridades militares tenían que inaugurar el Museo de Arte de Cataluña, nadie lo hubiera creído*”⁵⁵.

124

El titular del diari *La Ciutat*, “L'obra de la Catalunya Autònoma. El Museu d'Art de Catalunya, un dels millors d'Europa, resta obert al públic”⁵⁶, és el que millor condensava la realitat del museu que s'inaugurava. Afirmar que era un dels millors d'Europa potser era exagerar, o potser no. El que és un fet és que la instal·lació ideada per Folch i Torres, especialment en les col·leccions d'art romànic, on va aplicar una museografia que revolucionava absolutament el que es feia aleshores a l'Estat espanyol, va ser exemplar. Nombroses personalitats internacionals van acostar-se al Museu donant suport a aquell projecte –des de Picasso a Pau Casals, passant per prestigiosos historiadors de l'art i directors d'alguns dels principals museus del món: August L. Mayer, Francis Henry Taylor o Léo van Puyvelde⁵⁷. El mateix director del *The*

54. Sobre l'evolució ideològica de la CEDA i la seva diferent consideració per la historiografia actual – que oscil·la de tenir-lo com un partit monàrquic partidari d'una autoritat forta encara que constitucionalista, a un partit que patia de grans ambigüitats, o un partit feixista i antirepublicà l'objectiu del qual era aturar les reformes aconseguides des de la República del 1931– vegeu Manuel ALVÁREZ TARDÍO, “La CEDA y la democracia republicana” a Fernando DEL REY (dir.), *Palabras como puños. La intransigencia política de la Segunda República española*, Madrid, Tecnos, 2011, pp. 341-409; SOUTO KISTRÍN, “*Y ¿Madrid? ¿Qué hace Madrid?*”..., pp. 224-230 i Josep FONTANA, “Pròleg” a Manel LÓPEZ ESTEVE, *Els fets del 6 d'Octubre de 1934, Barcelona*, Editorial Base, 2013, pp. 9-20, especialment pp. 15-19.

55. “Inauguració del Museu d'Art de Catalunya”, *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, 44 (1935), p. 21.

56. 13-11-1934.

57. “Visitants als nostres museus”, *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, 49 (1935), p. 196.

Cloisters de Nova York afirmava que era l'exemple del Museu de Barcelona el que s'havia seguit per fer la instal·lació d'aquella secció del Metropolitan Museum of Art⁵⁸.

Val a dir, no obstant, que durant l'any i mig anterior a la inauguració van ser molts els moments en els quals semblava impossible que s'arribés a materialitzar. Ventura Gassol i el conseller de finances, defensors acèrrims del Museu d'Art de Catalunya, autoritzaven que les obres que havien de fer-se al Palau Nacional prosseguissin ininterrompudament fins que fos trobada la fórmula per a obtenir els mitjans econòmics necessaris per tirar-les endavant, però la inexistència de fons amb què poder pagar als contractistes obligava a suspendre, contínuament, els treballs d'habilitació de l'edifici de Montjuïc. La fórmula a la qual al·ludien els consellers no era fàcil de trobar. Una primera solució, que va desestimar-se per oposició de la Lliga, que considerava que la Generalitat no havia d'actuar d'aval de cap operació de crèdit⁵⁹, consistí en la sol·licitud d'un préstec a la Caixa d'Estalvis de la Generalitat. Transformada aquesta proposta en un Contracte de Tresoreria amb la mateixa entitat, gràcies al qual la Junta de Museus podria disposar de gairebé un milió de pessetes, el Govern català va autoritzar, mitjançant decret i sense tenir que passar pel Parlament – que dotze dies més tard, el 31 de desembre de 1933, aprovaria els primers pressupostos de la Catalunya autònoma–, l'operació bancària que hauria de permetre la finalització dels treballs per a la instal·lació definitiva del Museu d'Art de Catalunya⁶⁰.

El restabliment provisional de la Generalitat

Durant els sis mesos següents als Fets del Sis d'Octubre, res no s'esdevé pel que fa al Servei de belles arts. Tampoc pel que fa al de museus, biblioteques i arxius. El 17 d'abril de 1935 el govern de la República promulga un decret – el del restabliment de la Generalitat de Catalunya (GM de 18/4/1935)– en el qual s'especifica que el governador general de Catalunya (nomenat per Madrid) assumiria totes les funcions que corresponien al president de la Generalitat i al seu Consell executiu. El Parlament català continuava, però, en suspens.

Va ser Joan Pich i Pon, en ser nomenat governador general i president de la Generalitat, qui va procedir a formar el nou Consell executiu. Un Consell que va comptar amb consellers vinculats al mateix partit que ell, el Partit Republicà Radical, a la CEDA i a la Lliga Catalana, la qual, com s'ha dit, possiblement va accedir a formar part d'una estructura política sense base representativa electoral perquè pensava que així podria afavorir el restabliment de l'Estatut d'Autonomia⁶¹. Membre de la Lliga, Duran i Ventosa, que fou el primer president de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona l'any 1916, es convertiria en conseller de Cultura fins a les eleccions del febrer de 1936. Abans fins i tot d'aquest nomenament, Pich i Pon iniciava l'activitat al Servei de Belles Arts de la Generalitat. Així, des del 18 d'abril de 1935 comencen a aparèixer, publicades al *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, diverses ordres signades per ell en les quals disposava que s'incoessin expedients d'inclusió al Registre

58. VIDAL, “Joaquim Folch i Torres, l'intel·lectual actiu...,” pp. 5-14.

59. *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 04.12.1933*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya 1C 757.

60. *Acta de la sessió de la Junta de Museus de Barcelona de 16.01.1934*, ANC, Fons Junta de Museus de Catalunya 1C 758.

61. BALCELLS i PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans...*, p. 254.

del Patrimoni Artístic Històric i Científic de Catalunya de diversos edificis i conjunts monumentals⁶² –a partir del 18 de maig aquestes ordres estaran ja signades per Duran i Ventosa–⁶³.

El primer decret en virtut del qual quedava inclòs en el Registre del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de Catalunya un edifici o conjunt monumental data del 5 de desembre del 1935, vuit mesos després que fos incoat l'expedient corresponent i tres setmanes més tard que el govern de la República publicés un altre decret (*GM* de 12-11-1935)⁶⁴ declarant subsistent el que deia el decret del 30 de novembre de 1933 (*GM* d'1-12-1933), és a dir, que el Govern de Catalunya tornava a poder decidir la declaració monumental del patrimoni artístic català.

Tot i que és cert, doncs, com afirmen Termes i Duran,⁶⁵ que l'actuació en defensa del patrimoni esclatava amb el conseller Duran i Ventosa, també ho és que Pich i Pon l'havia començat a dinamitzar des del primer moment. El que no és cert és que fos a principis del gener de 1936 que es comencessin a incloure béns artístics en el Registre de Patrimoni⁶⁶ o que el decret del 12 de novembre fos un “*gesto de distensión del gobierno de Chapaprieta*” el qual tindria, només, un “*valor simbólico*”⁶⁷. Va ser molt més que això.

Precisament gràcies a tenir la competència en matèria de belles arts i conservació de monuments, el 4 de gener de 1936 Duran i Ventosa signava dos decrets que permetien la creació dels patronats de Cultura a Tarragona, Lleida i Girona⁶⁸ alhora que es fixaven els seus deures i atribucions. Els patronats, el nomenament dels membres dels quals dependria del govern de la Generalitat de Catalunya a proposta, la meitat del

62. El porxo de la Casa Aguilar de Solsona (18 d'abril de 1935), l'església romànica de Castellfullit de Riubregós (20 d'abril de 1935) i el Palau de la Virreina de Barcelona (26 d'abril de 1935).

63. Conjunt monumental de Roses –constituït per les muralles de la Ciutadella i l'església romànica de Santa Maria– (18 de maig de 1935), capella romànica de Sant Miquel de Sant Joan de les Abadesses (16 de juny), conjunt monumental de la Plaça Major de Vic (13 d'agost), poblat ibèric d'Ullastret i església mossàrab de Sant Feliu de Boada (11 de setembre), balcó de la casa Serraller de Lleida (29 de setembre), poble de Sant Martí d'Empúries (8 de novembre), mosaic romà procedent del mas Bell-lloc de Girona i església de Sant Pere de Cervera (29 de novembre).

64. Publicat també al *BOGC* (19-11-1935)

65. TERMES i DURAN, “Cultura (1931-1939)”..., p. 179.

66. Mercè ROSSELL, *La Generalitat de Catalunya II. La política cultural*, Barcelona, Undarius, 1977, p. 32. També relacionat amb la incorporació de bens artístics al Registre del Patrimoni Artístic Històric i Científic, Raquel LACUESTA (*Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX)*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2000, p. 96) dóna una molt precisa informació sobre els que van incloure's a partir del moment en què es va reconèixer a la recent creada Secció de Monuments del Servei de la Generalitat (el 2 de juny de 1936, *BOGC* de 4-6-1936) la funció de proposar-ne. No diu res, però, d'aquells als quals ens estem referint, els que s'havien incorporat anteriorment per decret del Govern de la Generalitat.

67. GARCÍA FERNÁNDEZ, “La regulación y la gestión del Patrimonio...”, p. 20

68. A Barcelona seria la Ponència d'arxius, biblioteques i belles arts del Consell de Cultura la que assumiria la funció del Patronat de Cultura de Barcelona.

Consell de Cultura i l'altra meitat de l'Ajuntament respectivament⁶⁹, es convertien així en els responsables de protegir els monuments històrics i artístics de la seva jurisdicció, de denunciar les obres irregulars que es realitzessin, d'intervenir en les excavacions fetes per particulars, etc.

Pel que fa a l'altre gran objectiu del Govern de la Generalitat en matèria cultural, donar compliment a la llei del 28 de març de 1934, la qual hauria de permetre crear un servei de gestió patrimonial estatal dividit en cinc seccions –arxius, museus, biblioteques, excavacions i monuments–, res no es podia fer, perquè els serveis traspassats el 5 d'octubre de 1934, que haguessin permès de fer-ho, restaven encara en suspens. L'article 19 de l'esmentada llei ho deixava molt clar: la llei entraria en vigor en el moment en què es fessin efectius els traspassos que afectessin les diferents seccions. Per tant, la llei catalana encara no es podia aplicar. Això no obstant, i probablement per l'empenta que va proporcionar l'entrada de Puig i Cadafalch al Consell de Cultura de la Generalitat,⁷⁰ des del mateix Consell es va proposar una solució, en forma de decret, que permetria que els museus i les altres seccions poguessin funcionar coordinadament a tot el territori. ¿Què va significar, en els seus punts més importants, el decret impulsat pel Consell de Cultura del 20 de gener de 1936 (*BOGC* de 28-1-1936)?

En primer lloc, que l'organització i control de les biblioteques de Catalunya es confiés al Patronat de la Biblioteca de Catalunya, el qual exerciria la funció que se li encomanava, no directament, sinó a través d'una Comissió que els membres del Patronat proposarien i que estaria formada per un representant de l'Ajuntament de Barcelona, un de l'Institut d'Estudis Catalans, un del Consell de Cultura, a més d'un dels donants a les biblioteques i un altre dels patronats de Cultura. Que l'organització dels arxius es confiés a una Junta d'Arxius, la qual estaria formada per un representant de les següents institucions: Ajuntament de Barcelona, Consell de Cultura de la Generalitat, Institut d'Estudis Catalans, Col·legi de Notaris de Catalunya i Acadèmia de Bones Lletres. A més, hi hauria un representant dels arxius eclesiàstics nomenat per l'autoritat Metropolitana, un representant dels patronats de Cultura i el director de l'Arxiu Històric de la Ciutat. En tercer lloc, que l'organització i control dels museus de Catalunya quedessin, els de prehistòria i arqueologia sota la tutela del Patronat del Museu d'Arqueologia i, la resta, sota el govern de la Junta de Museus de Barcelona. En tots dos casos els membres de les esmentades institucions augmentarien en tres membres, els quals sortirien dels patronats de Cultura. Amb aquests canvis, es modificaria també la denominació d'ambdues institucions, la primera es transformaria en el Patronat dels Museus d'Arqueologia de Catalunya i la segona es convertiria en la Junta de Museus de Catalunya. I, per últim, que la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans continués exercint, com fins aquell moment, les funcions de conservació de monuments i excavacions.

69. Sobre les característiques que haurien de tenir els membres que proposés el Consell de Cultura, aquests haurien de sortir entre persones que tinguessin alguna de les següents condicions: a) que es distingissin per les seves aportacions a les institucions culturals en forma de donatius o dipòsits; b) que fossin propietaris o usuaris dels béns posats sota la protecció de la Generalitat, i c) que fossin persones de mèrits culturals amb residència a la localitat o a la seva comarca o que hi estessin lligats per interessos constants. Els Ajuntaments elegiran els seus representants d'entre les persones de reconegut prestigi cultural de la localitat i un d'ells, almenys, hauria d'ésser escollit d'entre els consellers municipals de la Comissió de Cultura.

70. El 15 de novembre de 1935 Puig i Cadafalch va ser nomenat conseller del Consell de Cultura per substituir Francesc Martorell, mort dies abans. El 28 de novembre següent va quedar adscrit a la Ponència de belles arts, arxius i museus.

Aquesta reformulació absoluta del que preveia la llei del 28 de març de 1934, que venia a desenterrar l'esquema que Folch i Torres –deixeble i estret col·laborador de Puig i Cadafalch des de feia un quart de segle– havia proposat a la Ponència d'arxius, museus i belles arts i al mateix Ventura Gassol a finals de 1932⁷¹, va ser durament criticada pel secretari del Consell de Cultura, Alexandre Galí. Una opinió que ha estat posada en valor atès que qui la feia havia sigut testimoni directe del que havia passat⁷².
Diu Galí:

Puig i Cadafalch –a qui Galí considera *ànima* del decret– [...] va considerar arribat el moment de girar al seu gust una organització en què ell tenia tants afectes espirituals vinculats. [...] va manegar una interpretació de la llei del 28 de març de 1934 en virtut de la qual tot el que era substantiu d'aquesta llei, o sigui la funció d'estat a través de funcionaris propis i directes, quedava lliurat a organismes externs que s'esqueien ésser els que ja existien i en què l'Institut d'Estudis Catalans i per tant el senyor Puig i Cadafalch tenien una mena de *mainmise*. –I afegeix més endavant– Ni Puig i Cadafalch ni Duran i Ventosa no es van adonar de coses de molt de pes: la primera d'elles es que Catalunya era realment i positivament autònoma... si és que ells volien que ho fos⁷³.

En el nostre entendre, Galí s'equivocava. La manipulació de la llei, que era evident, no obeïa als interessos personals o a un aferrar-se a temps passats, als de la Mancomunitat, podríem dir, sinó al fet –obviat per ell– que no es pogués fer una altra cosa mentre no es traspasessin els serveis que haurien de permetre aplicar aquella llei tal i com estava previst. Això no obstant, tenia raó quan deia que les seccions de museus, biblioteques, excavacions, etc., passarien a estar sota estructures no estatals sinó sota el control, com ell les anomenava, d'"organitzacions particulars", però potser era millor això que res, o així segurament ho van entendre els homes de la Lliga. Al cap i a la fi es tractava de deixar les excavacions, els monuments i els museus sota els organismes que els regien fins aquell moment, tot i ampliant, en el cas dels museus, la seva acció a tot Catalunya –el que s'esqueia perfectament amb la creació dels patronats de Cultura– i de crear una estructura nova tant per la secció de biblioteques com per la d'arxius, les quals, com s'ha vist, incorporaven molts més elements que no només els estrictament vinculats a l'Institut d'Estudis Catalans.

En qualsevol cas, però, sí que és cert que, tot i la irregularitat del moment, la lectura que cal fer de la consideració envers el manteniment de l'autonomia de l'Institut obeeix, en realitat, a un debat de més calat existent des del principi de la República: el que enfrontava els diferents governs d'Esquerra Republicana de Catalunya –desitjosos d'aconseguir un estat on les veus del regionalisme quedessin apaivagades mitjançant la intervenció de les institucions creades per aquells–, i el model defensat pels hereus de la Lliga, partidaris de prolongar la independència dels seus organismes sense que aquests haguessin de quedar sotmesos a la fiscalització estatal, fet que els permetia continuar gaudint d'una visibilitat més gran en el conjunt de la societat civil.

71 Vegeu nota 44. La relació de Puig i Cadafalch i Joaquim Folch i Torres, que ara coincidien a la mateixa Ponència de belles arts, arxius i museus, venia de molts anys enrere, quan Folch va conèixer al que seria el seu mestre als Estudis Universitaris Catalans. D'aquell moment en endavant, la col·laboració es faria molt estreta, especialment durant els anys en què Puig va ser president de la Mancomunitat i Folch director dels museus de Barcelona. Posteriorment, quan el darrer va quedar apartat del seu càrrec en patir la depuració de la Dictadura de Primo de Rivera, Puig va fer un article (publicat a *La Veu de Catalunya* a posteriori, l'11 d'abril de 1930) en el que el defensava aferrissadament.

72. TERMES i DURAN, "Cultura (1931-1939)"..., p. 181.

73. GALÍ, *Història de les institucions...*, llibre XV, pp. 240 i 243.

De les eleccions del febrer del 1936 a l'inici de la Guerra Civil

Com a conseqüència del que serien les darreres eleccions generals de la Segona República espanyola, que van donar la victòria a la coalició d'esquerres anomenada *Frente Popular*, a Catalunya el Front d'Esquerres, es restablí la normalitat democràtica que havia quedat suspesa com a conseqüència dels Fets del Sis d'Octubre. Companys tornava a ser president de la Generalitat i Ventura Gassol el seu conseller de Cultura. Com a tals, i després que un decret del 9 de maig de 1936 (*GM* de 10-5-1936) derogués totes aquelles mesures que havien alterat els acords de la Comissió Mixta de l'Estatut d'Autonomia, signen, el 2 de juny següent, el decret (*BOGC* de 4-6-1936) que, finalment, creava les cinc seccions del Servei de biblioteques, arxius, museus, monuments i excavacions de Catalunya previstes en la llei del 28 de març de 1934, les quals havien de permetre que la Generalitat pogués exercir directament la seva jurisdicció sobre el patrimoni històric, artístic i científic del país⁷⁴. El decret designava també els respectius caps de cada secció, que quedaven com segueix: cap de la Secció de Biblioteques: Jordi Rubió i Balaguer; cap de la Secció d'Arxius Documentals: Agustí Duran i Sanpere; cap de la Secció de Museus: Joaquim Folch i Torres; cap de la Secció de Monuments: Jeroni Martorell i cap de la Secció d'Excavacions: Pere Bosch i Gimpera.

En l'article 5è s'especificava que les funcions fins aleshores atribuïdes a la Ponència d'arxius, biblioteques i belles arts del Consell de Cultura, quedaven confiades a les seccions del Servei. Amb aquesta mesura es donava continuïtat i s'institucionalitzava la tasca encomanada a la Ponència: tres dels cinc nous caps, Folch i Torres, Duran i Sanpere i Rubió i Balaguer, havien format part d'ella des de pràcticament el primer moment – Rubió i Balaguer s'hi havia incorporat a principis de 1934–. Els altres dos, Jeroni Martorell i Pere Bosch i Gimpera, havien dirigit anteriorment, quan depenien de l'Institut d'Estudis Catalans, el Servei de monuments i excavacions.

El que indica, doncs, aquesta nòmina és que la Generalitat va continuar confiant en els homes que, des dels anys de la Mancomunitat, i fins i tot abans, havien fet possible, al marge d'una estructura pública, el que la llei del 28 de març preveia i que ara el decret permetia aplicar. Hi havia, però, una diferència important respecte el temps de la no autonomia. Tot i la peremptorietat amb la qual es va haver d'actuar per donar sortida al decret –que encara no preveia els altres organismes superiors sota els quals quedarien encaixades les cinc seccions–, el succint articulat del mateix ho deixava molt clar: mentre aquests no fossin creats, els caps de Secció resoldrien en comú, constituïts en comissió del Servei d'arxius, biblioteques i belles Arts, els afers de cada secció. Hi havia, per damunt de tot, una clara voluntat de consensuar decisions i d'actuar conjuntament.

De ben segur que aquest decret del 2 de juny hagués anat acompanyat, en els mesos successius, d'altres ordres que haguessin acabat de definir l'estructura dels serveis estatals de la Generalitat en matèria cultural. A més, des de Madrid, arribaven també nous decrets que venien a completar les transferències dels serveis efectuats: el 29 de juny de 1936 (*GM* de 30-6-1936) es transferien a la Generalitat els béns de l'Estat inventariats com a pertanyents als Serveis de belles arts i monuments.

74. En el preàmbul del decret s'especifica que es derogava el decret de Duran i Ventosa del 20 de gener del 1936 perquè va ser promulgat "partint de la base de la no vigència de la llei del Parlament de Catalunya del 28 de març de 1934".

L'inici de la Guerra Civil va impedir executar "aquell pla minuciosament premeditat" –com diria posteriorment Duran i Sanpere–, el qual "s'anava a portar a la pràctica amb calma i mètode"⁷⁵. La protecció del patrimoni català, més que no pas l'inventari, i menys encara, l'organització dels serveis de belles arts de Catalunya –fita prioritària de la Ponència d'arxius, biblioteques i belles arts, que hauria sigut també la de les cinc seccions que tot just feia un mes i mig que s'havien creat– va prioritzar-se per damunt de tot. Arran dels esdeveniments del juliol de 1936 es van prendre mesures tan dràstiques com la situació requeria, essent una de les més ràpides i efectives la supressió de la institució que feia trenta anys que vetllava pels museus barcelonins. La Generalitat va suspendre la Junta de Museus de les seves funcions, essent substituïda per una Comissaria General de Museus la tasca principal de la qual seria, a partir d'aquell moment, iniciar el salvament de les col·leccions dels museus així com de la resta del patrimoni públic i privat. Una tasca que duria a terme exemplarment fins al final de la Guerra Civil.

Conclusions

Les lleis sortides del Parlament català en matèria de museus, arxius, biblioteques i patrimoni, les que haurien d'haver servit per institucionalitzar públicament la cultura a Catalunya si l'inici de la Guerra Civil no ho hagués impedit revelen: primer, que van ser llargament i conscientment planificades; segon, que són un reflex dels interessos, la professionalitat i l'experiència dels membres de la Ponència que van contribuir a elaborar-les, els quals, a més, prioritzant l'objectiu de poder assolir un projecte que respongués d'una manera efectiva a les necessitats i aspiracions de Catalunya en matèria cultural, per damunt de qualsevol altre, van saber incorporar els parers d'aquelles institucions i organismes que anteriorment s'havien encarregat de protegir el patrimoni històric, científic i artístic català.

Però les lleis, especialment la que creava l'estructura d'estat a partir de la qual es governaria el patrimoni, deixa veure que la Generalitat va apostar, també, per mantenir desvinculada d'aquesta estructura aquelles institucions autònomes que tutelaven alguns dels principals centres culturals del país: la Biblioteca de Catalunya o els museus d'art i arqueologia de Barcelona. Tant en el cas del Patronat de la Biblioteca com en el del Museu d'Arqueologia o en la Junta de Museus, el govern de la Generalitat hi tenia representació directa. No era aquest el cas del Servei d'excavacions o del Servei de conservació i catalogació de monuments de l'Institut d'Estudis Catalans, motiu pel qual aquests serveis van ser absorbits per la Generalitat.

Aquesta mena de solució intermitja que reflecteix la llei del 28 de març pot ser deguda a diversos motius: econòmics –en el cas de la Junta de Museus, si es renunciava a mantenir la seva personalitat jurídica significava, entre d'altres coses, deixar perdre la subvenció de l'Ajuntament de Barcelona, l'altra corporació patrona de la institució–, però potser també hi va influir l'eficient gestió que la Junta de Museus havia demostrat –la mateixa de la què se servia per sol·licitar moltes més atribucions de les que tenia–, la qual va poder condicionar el Govern de la Generalitat a decidir, almenys, mantenir-la, com també va fer amb les altres esmentades.

75. Agustí DURAN i SANPERE, "Els arxius documentals de Catalunya durant la guerra dels anys 1936-1939" a *Barcelona i la seva història. L'art i la cultura*, Barcelona, Curial, 1975, vol. 3, p. 622.

En qualsevol cas, aquesta fórmula probablement s'hagués hagut de redreçar. Mentre les estratègies que havien de menar al control i finançament d'aquestes institucions continuaven debatint-se a l'inici de la Guerra Civil, alguns dels decrets i ordres que es van emetre fan referència a la complexitat administrativa que es derivava de les zones d'atribucions comunes de la Junta de Museus de Barcelona i els serveis de Museus de la Generalitat, que era l'òrgan estatal amb jurisdicció a tot Catalunya. Possiblement per això, quan l'any 1990 es promulga la Llei de Museus, la Junta de Museus de Barcelona, reconvertida en Junta de Museus de Catalunya quedava, a la pràctica, integrada dins del Departament de Cultura de la Generalitat i reduïda a un òrgan consultiu més que no pas executiu.

Pel que fa als principals museus catalans, els quals van poder reeixir precisament per l'autonomia que tenien, la qual els hi va permetre un marge d'actuació molt més ampli –a diferència de la legislació sortida del Parlament català que depenia de l'atzarosa relació amb el govern de Madrid per poder ser formulada i aplicada–, hem de dir que els anys esplendorosos que van viure durant la Segona República es deuen sobretot a l'empara que van rebre del Govern de la Generalitat, de l'Ajuntament de Barcelona i, en gran mesura, es deuen també al tarannà dels qui els van dirigir i a les sinergies que van establir amb el conseller de Cultura. Bosch i Gimpera i especialment Joaquim Folch i Torres –per una qüestió no només de qualitat sinó també de quantitat– sabien molt bé el que volien: enterrar el caduc concepte decimonònic de museu vigent a Espanya i situar els de Barcelona al capdavant del que feien els millors museus d'Europa.

Per tot això, és inexacte el que a vegades s'ha dit: que la “*muy notable expansión de la museística*” o el “*brillantísimo momento de la museología catalana*” va ser possible gràcies “*a los esfuerzos de la República por descentralizar la administración museal*”⁷⁶ i a les lleis que successivament van anar transferint els serveis de belles arts al Govern de Catalunya –“*lo que permitió crear nuevos museos y expandir los existentes que, en el caso de Barcelona, llegaron a convertirse en instituciones de rango nacional*”–.⁷⁷ És, pràcticament, al contrari: els museus catalans van poder ser, malgrat això.

76. María BOLAÑOS, *Historia de los museos en España*, Gijón, Ediciones Trea, 2008 (2ª edició), pp. 365-366.

77. LÓPEZ TRUJILLO, *Patrimonio. La lucha por los bienes culturales españoles...*, p. 395.